

Strategic Analysis of the Economic Role of the Government in Education with an Emphasis on Islamic Perspective

Abbas Ramezani

Assistant Professor, Department of Educational Administration, Farhangian University, Tehran, Iran.

Ladan Hajianvari *

B.A. Student in Education, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Zanjan, Iran.

Abstract

Education has gained increasing significance from various perspectives, particularly in terms of economics. It can be argued that education constitutes the largest portion of public expenditure worldwide. Few individuals, having examined the direct and indirect social and private benefits of education—including both public and higher education—regard investment in education as useless or of little utility. However, there remains a gap in research regarding the roles of governments and the private sector in education, especially concerning Islamic perspectives. The aim of this qualitative research is to analyze the economic role of the government in education with an emphasis on Islamic viewpoints. In this regard, semi-structured interviews were conducted with 15 education economics experts who were purposefully selected using snowball sampling until data saturation was achieved. The content of interviews was analyzed to elicit themes that can be used in a SWOT matrix. The findings indicate that government involvement in education presents strengths, weaknesses, opportunities, and threats, emphasizing the importance of collaborative financing by both public and private sectors. With such cooperation, governments and markets can address current shortcomings and contribute to enhancing the quality of education.

* Corresponding Author: l.hajianvari@cfu.ac.ir

How to Cite: Ramezani, A., & Hajianvari, L. (2024). Strategic Analysis of the Economic Role of the Government in Education with an Emphasis on Islamic Perspective. *Economics Research*, 23(89), 219-250.

Introduction

Since education is supposed to be a key factor in economic development (Shehbazi & Moradimokhles, 2019), governments have focused on reforming their policies related to public schools (McGregor, 1994). The role of the government in the economy has always been a subject of serious debates. The assessment of its benefits and drawbacks varies depending on the background of each specialist, including their intellectual and philosophical views as well as political affiliations.

Generally, governments tend to play a more active role in the production and distribution of public goods, while they do not feel the same level of responsibility towards private goods (Emadzadeh, 2003). Accordingly, it can be argued that one of the recognized roles of the government in the economy is the provision of public goods (Stiglitz & Rosengard, 2015), which are collectively consumed and accessible to all segments of society. The government endeavors to produce and distribute these goods for the benefit of the general public (Vizi, 1982).

In Islam, access to education is considered a fundamental right for all individuals (Derikvand, 2021). The provision of high-quality education for everyone is essential, and as government expenditures continue to rise, governments alone may struggle to address this issue. Hence, there is a growing need for the private sector and public involvement in education, as supported by Islamic teachings emphasizing shared responsibilities and cooperation (Ma'idah: 2; Nahj al-Balagha 216). While governments are responsible for ensuring access to education for all, the oversight of private educational institutions by regulatory bodies is increasingly important. Education can be viewed as a semi-private commodity with a balanced perspective (Emadzadeh, 2012), highlighting the collaborative roles of society and government in monitoring the activities of private schools.

Therefore, the aim of the current study is to analyze the limitations and gaps in the government's economic involvement in education from an Islamic perspective, considering the specific conditions in Iran. The study seeks to identify the opportunities, threats, weaknesses, and strengths associated with such governmental support.

Methods and Material

The current study utilized a qualitative approach to gather insights on the economic role of the government in education from an Islamic viewpoint. Initially, definitions, analyses, concepts, and theoretical foundations were derived from a review of relevant literature. Subsequently, the perspectives of experts in the field were explored through semi-structured interviews comprising 5 key questions. The participants included 8 faculty members specializing in economics, experts in the economics of education, 5 Ph.D. students in economics and educational management, and 2 additional experts in the economics of education. The selection of participants was based on purposeful snowball sampling until data saturation was achieved, at which point sampling ceased.

The interviews' text was extracted and analyzed to identify themes, examples, strengths, weaknesses, opportunities, and threats related to the government's economic involvement in education, with a focus on Islamic viewpoints. The review and analysis of the interview texts were conducted meticulously. To ensure the accuracy and validity of the analysis, the opinions of five experts, who were faculty members specialized in educational economics or general economics, were sought.

Results and Discussion

The strengths, weaknesses, opportunities, and threats (SWOT) of the government's economic involvement in education, focusing on Islamic viewpoints, were identified through the analysis of interview data. The findings were summarized in Table 1.

Based on the SWOT analysis, a total of 18 strategies were identified, comprising 4 SO strategies, 5 ST strategies, 4 WO strategies, and 5 WT strategies as outlined in Table 1.

In order to compile the list of preferred strategies, the strategies derived from the most frequently identified strengths, weaknesses, opportunities, and threats were initially considered. Subsequently, these strategies were reviewed by five experts who were academic faculty members specializing in the economics of education. Due to the presence of overlapping strategies and the operational nature of some, the experts involved in this research selected a total of 7 preferred strategies with high frequency for inclusion in the list of executive programs and initiatives.

- 1) Increasing the allocation of funds for education in the public budget and gross domestic product.
- 2) Adapting to changes in government policies and laws related to the economics of education, and developing strategic plans for better alignment.
- 3) Developing policies and guidelines for collaboration with the private sector based on Islamic principles.
- 4) Offering incentives to encourage private sector investment in education.
- 5) Enhancing budget optimization and detailed financial planning, while increasing collaboration with relevant government and private entities to improve educational access for all.
- 6) Forming partnerships with the private sector to leverage their expertise and knowledge.
- 7) Strengthening the relationship between the government and society through transparency, adequate information dissemination, and building societal trust.

Conclusion

The findings indicate that the limited budget allocated by the government for education, as one of the country's strategic and vital institutions, coupled with

the heavy reliance of the state economy on oil and the absence of alternative sources, including those within the private sector, can contribute to the current funding challenges in education. However, the government's economic role in education is crucial, and this responsibility should not be solely entrusted to the private sector. Ensuring adequate financial resources, investing in educational infrastructure, enhancing the quality of education, and promoting equal access to education for all individuals are key actions that the government must actively pursue. Simultaneously, its role should shift from direct provision to regulation and oversight. Given the insufficient resources available within the state education system, it is advisable for the Islamic government to not only cover public education expenses but also create opportunities for public participation (Ma'idah: 2) in this regard.

Based on the analysis of the opinions of the experts participating in this study, it is recommended that the government enhance its regulatory and supervisory role by establishing independent monitoring mechanisms and formulating relevant policies and laws based on authentic Islamic viewpoints.

Due to the semi-privatization of education goods and services, and considering the the insights from the SWOT analysis conducted in this research, it is evident that a collaborative effort between the public and private sectors is crucial for financing of education. This approach would allow both the government and the market to address their respective weaknesses and leverage their strengths. By involving the private sector, the financial resources required to achieve the goal of universal education can be secured. Additionally, individuals would play a more active role in overseeing and managing their children's educational matters, turning education into a societal endeavor. Simultaneously, government involvement would help mitigate market deficiencies, ensuring a more equitable distribution of educational services. Through strategic partnerships and regulatory frameworks, governments can ensure that educational outcomes align with societal values and priorities.

Keywords: Education, Government, Economics of education, Islamic views.

JEL Classification: H11, H52, I21, Z12

تحلیل راهبردی نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام

استادیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

عباس رضائی

دانشجوی کارشناسی آموزش ابتدایی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، زنجان، ایران

لادن حاجی انوری *

چکیده

آموزش و پرورش از جهات مختلف و به‌ویژه از لحاظ اقتصادی، اهمیتی روزافزون یافته و به جرأت می‌توان گفت که آموزش و پرورش، بزرگترین بخش هزینه‌های عمومی اغلب کشورهای جهان را به خود اختصاص داده است و کمتر کسی است که اندک مطالعه‌ای در باب فواید اجتماعی و خصوصی مستقیم و غیرمستقیم آموزش و پرورش اعم از آموزش عمومی و عالی داشته باشد اما اقتصاد آموزش و پرورش و سرمایه‌گذاری در آموزش را بی‌فایده یا حتی کم‌فایده انگارد. با این حال، همچنان خلاءهای پژوهشی فراوانی در ارتباط با کم و کیف ورود و سرمایه‌گذاری دولت یا بخش خصوصی در آموزش و پرورش به‌ویژه با لحاظ دیدگاه‌های اسلامی وجود دارد. بر این اساس هدف این پژوهش کیفی، تحلیل نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام است، در این راستا از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از صاحب‌نظران اقتصاد آموزش و پرورش که با نمونه‌گیری هدفمند از نوع گلوله برفی انتخاب شدند بررسی صورت گرفت و با اشباع داده، مصاحبه‌ها متوقف شدند. مضامین مصاحبه‌ها پس از تحلیل مضمون با استفاده از ماتریس سوات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها حاکی از آن است که ورود اقتصادی دولت به این عرصه دارای نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیداتی است و بخش دولتی و خصوصی بایستی توأمان در تأمین مالی آموزش و پرورش مشارکت داشته باشند. چنین تدبیری به رفع نقایص فعلی امر و ارتقای کیفیت آموزش و پرورش منجر خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: آموزش و پرورش، دولت، اقتصاد آموزش و پرورش، دیدگاه اسلام

طبقه‌بندی JEL: H11، H52، I21، Z12

۱. مقدمه

دولت‌های پیشرفته، نظام آموزش و پرورش ملی را در راستای اهداف سیاسی، اقتصادی و نظامی خود ایجاد می‌کنند. مثلاً در فرانسه، دولت به گسترش مدارس دولتی برای تمام آحاد ملت پرداخت تا احساس هویت ملی را از طریق ترغیب کاربرد زبان فرانسه و آشنایی با دانش معیار و آداب و رسوم اجتماعی تقویت کند (ویرا^۱، ۱۹۷۶). در سال ۱۸۵۳، دولت ژاپن با الگوبرداری از نظام آموزشی ایالات متحده آمریکا به ایجاد نوعی سیستم آموزش و پرورش نوین اهتمام ورزید تا بتواند به لحاظ اقتصادی و نظامی توان رقابتی خود را با رقبای غربی حفظ کند (پاسین^۲، ۱۹۶۵). اخیراً نیز سازمان‌های بین‌المللی از جمله یونیسف و بانک جهانی بر ترغیب و تأمین سرمایه‌ایجاد و گسترش نظام‌های آموزش و پرورش ملی در کشورهای مختلف جهان تأکید دارند تا به واسطه آن با حمایت از شعار "آموزش برای همه"^۳، زمینه تحقق این هدف را فراهم آورند (یونیسف^۴، ۱۹۹۸ و بانک جهانی^۵، ۲۰۱۱).

اسلام، مکتبی غنی و متشکل از نظام‌های مختلف اعتقادی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و تربیتی است و در بین نظام‌های مذکور، نظام آموزشی و تربیتی در اسلام از اولویت ویژه برخوردار است و شاید بتوان گفت در واقع همه سیستم‌های دیگر نیز در ارتباط مستقیم و طولی با نظام تربیتی قرار دارند (صراف، ۱۳۸۳). آیات قرآن کریم نیز، بر آموزش و پرورش عنایت فراوان داشته‌اند (زمر: ۹ و علق: ۱-۵ و قصص: ۸۰ و بقره: ۲۶۹)، و امر تعلیم و تربیت را یکی از مهم‌ترین اهداف بعثت پیامبران دانسته‌اند (جمعه: ۲ و بقره: ۱۲۹ و آل عمران: ۱۶۴). پیامبر اکرم (ص) در فرازی به صراحت، رسالت خود را تعلیم و تربیت عنوان نموده است (بِالتَّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ) (بحار الأنوار، ج ۱: ۲۰۶). تعلیم و تربیت، راهی است که انسان را برای زندگی فردی و جمعی، آماده ساخته و او را در مسیر انسانیت هدایت می‌کند (حمادی و خواب‌جاوید، ۱۳۹۴). ماده ۱۲ بند ۱ اعلامیه حقوق بشر اسلامی در قاهره^۶ (۱۹۹۰) دانش‌جویی را یک تکلیف و ارائه آموزش را وظیفه جامعه و دولت فرض کرده است و اظهار می‌دارد دولت، می‌بایست راه‌ها و وسایل آموزش را فراهم نموده و تنوع آن را

-
1. Weber, E
  2. Passin, H.
  3. Education for All
  4. UNICEF
  5. World Bank
  6. Cairo Declaration on Human Rights in Islam

به گونه‌ای که مصلحت جامعه را بر آورد، تضمین نماید تا انسان‌ها را با دین مبین اسلام آشنا کند و معرفت حاصله را جهت خیر بشریت به کار گیرد.

نظام‌های آموزش و پرورش ملی (در قرون ۱۹ تا ۲۰ میلادی) نیز عمدتاً به دو طریق متمایز توسعه یافتند: از سویی دولت‌ها در تلاش بودند تا فرصت‌های آموزشی را به نحوی عادلانه و نظام‌مند در بین اقشار مختلف چه به لحاظ اجتماعی و چه به لحاظ جغرافیایی توزیع کرده و گسترش دهند تا گروه‌هایی مثل کودکان روستایی، دختران، آوارگان، اقلیت‌های نژادی، زبانی و معلولین نیز که سابقاً به نوعی از آموزش محروم بوده‌اند بتوانند از این فرصت‌ها بهره‌مند شوند (تارینگر و همکاران، ۱۹۹۶). در این راستا، قرآن نیز برقراری عدالت در همه زمینه‌ها را از مهم‌ترین رسالت‌های پیامبران دانسته است (حدید: ۲۵). لذا دولت‌های اسلامی نیز باید در بسط و گسترش عدالت در تمام زمینه‌ها از جمله آموزش و پرورش، اهتمام ورزند. از سوی دیگر، دولت‌ها به تأمین مالی و حمایت از سیاست‌هایی پرداختند که جوانان را ملزم به صرف بخش اعظمی از زمانشان در نظام‌های آموزشی می‌کردند. این سیاست‌ها نوعی سیر تکاملی را از وضع و اجرای قوانین مربوط به کار کودکان و آموزش اجباری تا ابتکار عمل‌های کنونی برای دسترسی همگانی به آموزش و پرورش پیش‌دبستانی و حتی دانشگاهی طی کرده‌اند. ایران نیز از این امر مستثنی نبوده و از جمله مصادیق تاسی از این سیاست‌ها می‌توان به اصول ۳۰ و ۴۳ قانون اساسی اشاره داشت که بر این اساس، دولت موظف است نیازهای اساسی همه مردم از جمله آموزش و پرورش رایگان را برای تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، فراهم آورد.

از آنجا که آموزش عمومی، کلید توسعه اقتصادی است (شهبازی و مرادی‌مخلص، ۱۳۹۸) دولت‌ها به اصلاح سیاست‌گذاری‌های خود پیرامون مدارس دولتی روی آوردند (مک‌گرگور، ۱۹۹۴). اقدامات و سیاست‌های دولت‌ها در قرن نوزده تا بیست و یکم، نیز به همین ترتیب با رجوع به الزامات رقابت‌پذیری اقتصادی و نظامی قابل توجیه است (محمدی‌خیاire و رستمی، ۱۳۹۹). مثلاً می‌توان بیان داشت، نیروی محرکه اصلی امواج پی‌درپی اصلاحات آموزشی با هزینه دولت در آمریکا منبعث از نگرانی‌های عمومی در

-
1. Tharinger et al.
  2. McGregor

خصوص حفظ توان رقابت با آلمان، روسیه، ژاپن، چین و فنلاند می‌باشد (ریچ، ۱۹۹۲). رقابت در بین دولت‌ها برای حفظ مزیت رقابتی خود در اقتصاد جهانی، فرمان شروع مسابقه گسترش آموزش و پرورش را صادر کرده و نیاز عمومی به آموزش و پرورش بیشتر و بهتر برای تحقق این خواسته نیز در واقع، به‌نوعی توجه‌گر ورود جدی دولت‌ها به عرصه آموزش و پرورش شهروندان خود است.

توسعه اقتصادی و صنعتی در این جوامع، ضرورت وجود نیروی کار مجهز به آمادگی‌های لازم و دانش کافی را نمایان ساخت (مصباحی‌مقدم، ۱۳۹۲ و هوشمند و همکاران، ۱۳۹۲) و الزام کسب آمادگی‌های لازم توسط کودکان و نوجوانان قبل از ورود به بازار کار را خاطر نشان ساخت. این تقاضا نیز بی‌تردید بر توسعه و کارکرد مدارس جدید آثار قابل توجهی داشته است.

وزارت آموزش و پرورش، ۸۸ درصد مدارس کشور را دولتی و ۱۲ درصد نیز غیردولتی اعلام نموده است (ایرنا، ۱۳۹۹)، اما چالش از آنجایی آغاز می‌شود که نتایج کنکور نشان می‌دهد که ظاهراً در مدارس سمپاد و غیردولتی آموزش با کیفیت‌تر ارائه می‌گردد. از آنجا که یکی از مهم‌ترین مأموریت‌های دولت اسلامی در عرصه اقتصادی، تبدیل شرایط نامطلوب به شرایط مطلوب (برتر) اسلامی است (فدائی، ۱۳۹۱)، و با توجه به آنچه پیرامون اهمیت تعلیم و تربیت و لزوم توجه به کیفیت آن در اسلام ذکر شد، اهمیت ارتقای کیفی آموزش و پرورش توسط دست‌اندرکاران امر روشن می‌گردد. از این رو پژوهش حاضر بر آن است تا با تحلیل حدود و ثغور ورود اقتصادی دولت به حوزه آموزش و پرورش از دیدگاه اسلام، با لحاظ شرایط بومی ایران، میزان پشتیبانی بهینه دولت از مدارس و فرصت‌ها و تهدیدات و ضعف‌ها و قوت‌های آن را تبیین نماید.

برای پوشش دادن هدف این پژوهش سازماندهی مقاله به این صورت است که در بخش دوم مبانی نظری و پیشینه پژوهش مطرح شده و در بخش سوم روش پژوهش بیان شده است. در بخش چهارم یافته‌های پژوهش شرح داده شده و در نهایت در بخش پنجم نتیجه‌گیری ارائه شده است.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تأمین مالی آموزش و پرورش شهروندان و اینکه که آیا خود دولت باید از مدارس پشتیبانی کند یا این که این حمایت را از طریق نقش آفرینان دیگری همچون مؤسسات انتفاعی تعهد کند از جمله مباحث پررنگ پیشینه پژوهش است که به نوبه خود سؤالاتی در رابطه با کارایی نسبی و اثرات مربوط به برابری فرصت‌ها در نتیجه پشتیبانی دولتی و خصوصی را وارد جریان می‌کند. از این رو، بررسی برخی از مفاهیم این‌چنینی برای تبیین مساله ضروری می‌نماید. برابری آموزشی بر این اصل استوار است که اساساً همه کودکان می‌توانند یاد بگیرند و باید از فرصت‌های برابر برای آموزش برخوردار شوند (کوهن و همکاران^۱، ۲۰۰۶). در واقع، عدالت آموزشی به روش‌هایی اشاره دارد که دولت برای حمایت از گسترش فرصت‌های آموزشی برابر برای افراد جامعه برمی‌گزیند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵). در صورتی که دولت به توزیع عادلانه‌تر فرصت‌ها و دستاوردهای آموزشی، گرایش داشته باشد اقدامات دولت برای پیشبرد این هدف ممکن است یکی از دو شکل زیر را به خود بگیرد: یا دولت به نحوی عمل می‌کند که اطمینان یابد تمام جوانان از آموزش و پرورش با کم و کیف مناسب برای تبدیل آن‌ها به شهروندانی بهره‌ور و محافظت از آن‌ها در برابر فقر برخوردارند (کولکلوف و لوین^۲، ۱۹۹۳)، و یا برای مواجهه با نابرابری در سیستم، از شیوه‌هایی که گروه‌های خاصی را هدف قرار می‌دهند، استفاده می‌کند (کوهن و همکاران^۳، ۲۰۰۶) و با لحاظ این که عدالت، صرفاً مساوات نیست، دولت می‌تواند از طریق نوعی سرمایه‌گذاری عمومی، با هدفمندسازی یارانه‌ها و جهت‌دهی آن به سمت گروه‌های خاص (به‌جای پشتیبانی همگانی)، برای تحقق اهداف عدالت‌طلبانه‌ای از این دست اقدام کند. البته چنانچه بالوه^۴ (۱۹۹۴)، و یشارثل و حبیبیان‌نقیبی (۱۳۹۵) هم اشاره می‌کنند دولت در مقایسه با بازارهای خصوصی می‌تواند در زمینه تخصیص و توزیع عادلانه منابع، ایجاد دسترسی برابر به خدمات، تصمیم‌گیری‌های غیرمنفعت‌طلبانه به سود مصرف‌کنندگان، تدوین سیاست‌های پرسنلی مناسب و روابط کاری همیارانه، بهتر عمل کند.

-
1. Cohen et al.
  2. Colclough & Lewin
  3. Cohen et al.
  4. Ballve

این که اصولاً دولت چه نقشی باید در اقتصاد داشته باشد همیشه محل بحث و مناقشه جدی بوده و تعیین کم و کیف آن بسته به تعلق هر یک از اندیشمندان مدیریت و اقتصاد به نحله‌های فکری و فلسفی و مشرب‌های سیاسی و ... متفاوت بوده است. مثلاً اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک اصولاً با هر نوع فعالیت اقتصادی دولت مخالف بودند و باور داشتند که دولت‌ها نباید در امور اقتصادی دخالت نمایند و نظام اقتصادی هر جامعه قادر است به تنهایی کلیه وظایف لازم را انجام داده و به تعادل دست یابد (عمادزاده، ۱۳۸۲). آنان معتقد بودند هر گونه دخالتی از سوی دولت، اقتصاد را از شرایط تعادلی خارج ساخته و پیامدهای نامطلوبی برای جامعه خواهد داشت. اما امروزه برخی اقتصاددانان معتقدند دولت در زمینه اقتصاد تنها در زمینه‌های زیر مجاز به ورود و فعالیت هستند: الف) فعالیت‌هایی که به ثبات اقتصادی منجر می‌شوند ب) فعالیت‌هایی که زمینه توزیع عادلانه‌تر درآمدها را فراهم می‌کنند و ج) تخصیص منابع جهت تولید کالاهای عمومی (فریدمن، ۱۳۸۰).

عموماً دولت‌ها تلاش می‌کنند تا در تولید و توزیع کالاهای عمومی، نقش فعال‌تری داشته باشند، در حالی که در برابر کالاهای خصوصی چنین مسئولیتی را احساس نمی‌کنند (عمادزاده، ۱۳۸۲). لذا می‌توان گفت یکی از نقش‌های پذیرفته‌شده برای دولت در عرصه اقتصاد، تأمین کالاهای عمومی است (استیگلیتز و روزنگارد^۱، ۲۰۱۵) که به صورت جمعی مصرف شده و در اختیار تمام اقشار جامعه قرار می‌گیرند و دولت برای استفاده عموم مردم به تولید و توزیع آن همت می‌گمارد و روشنایی معابر، نمونه‌ای از آن است (ویزی، ۱۳۶۱). رقابت‌ناپذیری و فراگیری (غربال‌ناپذیری) از جمله ویژگی‌های کالاهای عمومی است (پژویان، ۱۳۶۹). لذا مصرف این قبیل کالاها غیررقابتی است، بدین معنا که مقدار مصرف‌شده توسط یک نفر، تأثیری بر مقدار مصرف سایرین ندارد. مثلاً اضافه شدن شنوندگان جدید به یک برنامه رادیویی، ارزش خدمات قابل ارائه به شنوندگان فعلی را کاهش نمی‌دهد. مصرف کالاهای عمومی، غربال‌پذیر هم نیست، یعنی فراگیر است، بدین مفهوم که پس از تولید این کالاها، امکان ایجاد مانع برای مصرف آن وجود ندارد و همه اقشار به نحو یکسان از خدمات آن بهره می‌برند (عمادزاده، ۱۳۸۲).

---

1. Stiglitz & Rosengard

اما کالاهای خصوصی، هم رقابت‌پذیر و هم غربال‌پذیر (غیرفراگیر) هستند. تأمین کالاهای خصوصی نیز از سوی مؤسساتی صورت می‌گیرد که آشنا به بازار کالای مورد نظر می‌باشند. خریداران و فروشندگان نیز انگیزه‌های قوی برای بروز سلیق و ترجیحات واقعی خود دارند و تعاملات فی‌مابین آنها تعیین‌کننده میزان تولید یا فروش کالا و خدمات است. اما از آنجا که کارایی ساز و کار قیمت‌گذاری بازار، در قبال کالاهای غیررقابتی و غربال‌ناپذیر، محل تردید و سؤال جدی است، لذا کالاهای صرفاً عمومی باید توسط دولت تأمین سرمایه شوند. وقتی مصرف‌کالایی، غیررقابتی است، در واقع بدین معناست که کالای مورد نظر برای مصرف‌کنندگان کمیاب نیست و تخصیص آن نیز وابسته به ترجیح و اقبال بیشتر از سوی کسی نسبت به آن کالا نیست. وقتی که مصرف‌کالایی نیز غربال‌ناپذیر باشد به این مفهوم است که امکان منع مصرف‌کنندگان از استفاده آن کالا وجود ندارد، چه آنها وجهی برای آن پرداخت کرده باشند و یا خیر. ناگفته پیداست که تحت چنین شرایطی، مصرف‌کنندگان، ترجیحات و سلیق خود را بروز نخواهند داد و در عوض، محرک‌های فراروی آنها باعث تبدیل مصرف‌کنندگان به کسانی می‌شود که با سوءاستفاده از شرایط، بدون پرداخت هزینه و یا با پرداخت حداقل بهای ممکن برای حمایت از تأمین آن کالا در واقع نوعی سواری رایگان می‌گیرند (اولسون^۱، ۱۹۷۱). لذا می‌توان گفت اتکای صرف به بازار آزاد برای تولید کالاهای عمومی، منجر به عدم تولید و یا تولید حداقلی این قبیل کالاها خواهد شد و آموزش و پرورش نیز در صورتی که کالای عمومی فرض شود از این امر مستثنی نیست.

در اسلام دسترسی به آموزش و پرورش برای همه، حق اساسی مردم به‌شمار می‌رود (دریکوند، ۱۴۰۱). بنابر نص صریح قرآن کریم، پیامبر اسلام (ص) برای انجام رسالت خود از مردم هزینه‌ای دریافت نمی‌کرد (یس: ۲۱ و شعراء: ۱۰۹ و انعام: ۹۰) و حق آموزش و پرورش برای همه بایستی به بهترین شکل خود تأمین گردد و از آنجا که هزینه جاری دولت‌ها در تمام امور رو به افزایش است ممکن است دولت‌ها به تنهایی نتوانند از پس این امر خطیر برآیند، بنابراین لزوم مشارکت و حضور بخش خصوصی و مردم در این عرصه بیش از پیش احساس می‌شود، آیات و روایات اسلامی نیز بر لزوم تقسیم وظایف و مشارکت و تعاون،

---

1. Olson

صححه می‌گذارند (مانده: ۲ و نهج البلاغه: ن ۵۳، خ ۲۱۶). لذا، دولت‌ها مسئول فراهم کردن امکان دسترسی به آموزش و پرورش برای همه افراد هستند، اما در عین حال، لزوم فعالیت مراکز آموزشی و مدارس به صورت خصوصی و تحت نظارت نهادهای اقتصادی بیش از گذشته است. از این رو می‌توان با دیدی بینابینی و بدون تعصب آموزش و پرورش را کالایی نیمه‌خصوصی دانسته (عمادزاده، ۱۳۸۲)، و بر نقش پررنگ جامعه و دولت در نظارت بر روند فعالیت مدارس و مراکز آموزشی خصوصی تاکید داشت.

البته انتقاداتی نیز به این رویه وارد است و از آن جمله، فریدمن (۱۳۸۰) بحث‌هایی از پشتیبانی دولتی آموزش و پرورش را احیا کرد که در اصل ریشه در مباحث اسمیت (۱۷۷۶)، دارد. از نظر وی، دو توجیه عمده برای ورود اقتصادی دولت به عرصه آموزش و پرورش وجود دارد: وی ابتدائاً به تشریح پیامدهای خارجی مثبت مدارس، شامل مهارت‌های پایه و ارزش‌های محوری لازم برای ثبات جامعه می‌پردازد و در ادامه به نگرانی پدران دولت در باب رفاه اجتماعی فرزندان اشاره می‌کند که شاید والدین آن‌ها آن‌طور که باید نمی‌توانند منافع آن‌ها را در عمل تأمین کنند. وی بر این باور است که این نگرانی‌ها تضمین‌گر تأمین سرمایه و حداقل مقرر از سوی دولت برای نظام آموزش و پرورش است اما به مفهوم تک‌قطبی دولتی و انحصارگرایی در پشتیبانی از مدارس نیست.

ناگفته پیداست همان‌گونه که پشتیبانی دولتی به ادعای ناکامی بازار بستگی دارد، عدم پشتیبانی دولتی نیز متکی بر ادعای ناکامی دولت است (تالوک و همکاران، ۲۰۰۲). ناکارآمدی در ایجاد و ارائه خدمات، نابرابری در پشتیبانی، عینیت بخشیدن به انتظارات سطح پایین و بهره‌کشی معلمانی که از موقعیت خود و اعتماد دیگران سوء استفاده می‌کنند تا با هزینه دانش‌آموزان به منافع خود برسند، از جمله مصادیق ناکارآمدی مدارس تحت نظارت دولت در این عرصه است، که عموماً مغایر با ارزش‌ها و اصول اسلامی نیز می‌باشند (نساء: ۵۸ و اعراف: ۲۹ و حدید: ۲۵ و مطفین، ۱ و بقره: ۱۸۸ و نهج البلاغه: خ ۲۲۴ و ن ۵۳).

اصولاً به دو دلیل می‌توان ادعا کرد که پشتیبانی دولتی از مدارس در مقایسه با پشتیبانی بازار، کارایی کمتری دارد: اول این که عدم وجود رقابت در سیستم آموزش و پرورش دولتی، انگیزه بهبود و نوآوری را به شدت تحلیل می‌برد (آغیون و همکاران، ۲۰۲۱). در

-
1. Tullock et al.
  2. Aghion et al.

بازاری که مدارس مجبور به رقابت با یکدیگر برای کسب حمایت والدین هستند، علائم معناداری از سوی مصرف‌کنندگان در خصوص کیفیت تعلیم و تربیت صادر می‌شود و چالش برای رقابت بر سر جذب دانش‌آموزان، مدارس را به سمت کاهش هزینه‌ها، بهبود کیفیت و نوآوری سوق می‌دهد (وست^۱، ۱۹۹۷). انتظار می‌رود که رقابت در کوتاه‌مدت، ارائه‌دهندگان آموزش را وادار به تلاش بیشتر برای تخصیص کارآمدتر منابع و اخذ تصمیمات بهتر نماید، اما واقعیت آن است که بازار رقابتی برای آموزش و پرورش در بلندمدت نیز می‌تواند مدارس را بیش از پیش پذیرای ورود والدین به عرصه تعلیم و تربیت کند و به آنها انگیزه دهد تا برای موفقیت دانش‌آموزان اطلاعات بهتر و بیشتری ارائه دهند و به معلمانی که بهره‌وری بیشتری دارند حقوق و مزایای بالاتری پرداخت کنند، همچنین می‌تواند مدارس را به سمتی ببرد که روش‌های آموزشی غیراثربخش را کنار بگذارند و کیفیت آموزش را ارتقا بخشند (هاگزی^۲، ۲۰۰۳).

مدافعان سیاست‌های مبتنی بر بازار آزاد در عرصه آموزش و پرورش بر این باورند که اتکای بیشتر به بازار می‌تواند کیفیت کلی نظام آموزش و پرورش را بهبود بخشد (هاول و پیترسون^۳، ۲۰۰۲). والدین متمول‌تر، قادر به انتخاب مدارس برای فرزندانشان هستند، چه از طریق نقل مکان به منطقه‌ای که مدرسه مورد نظر در آن قرار دارد و چه از طریق گسیل فرزندانشان به مدارس خصوصی. لذا این تنها فرزندان خانواده‌های کم‌درآمد هستند که تحت نظام فعلی پشتیبانی دولتی از مدارس از حق انتخاب مدرسه دلخواه خود محروم می‌شوند و نهایتاً این افراد، مجبور به ثبت‌نام در مدارس می‌شوند که دارای عملکرد پایین و حداقل مطلوبیت هستند (لاد^۴، ۲۰۰۲). گشودن درهای سیستم به روی پشتیبانان بیشتر با افزایش تعداد و تنوع مدارس قابل دسترسی برای خانواده‌های کم‌درآمد عملاً به نفع این قشر عمل خواهد کرد (تولی و دیکسون^۵، ۲۰۰۵)، چرا که به والدین، حق انتخاب بیشتر و بهتری در رابطه با مدارس مورد نظر برای تحصیل فرزندانشان می‌دهد و شانس موفقیت اقتصادی آتی را برای فرزندان اقشار کم‌درآمد، افزایش می‌دهد (وست^۶، ۱۹۹۷).

-
1. West
  2. Hoxby
  3. Howell & Peterson
  4. Ladd
  5. Tooley & Dixon
  6. West

این احتمال وجود دارد که بازارهای رقابتی به دلایل گوناگونی اعم از وجود پیامدهای اجتماعی منفی و مثبت، و صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس، نتوانند سطح بهینه کالا یا خدمتی را ارائه کنند.

هنگامی که اقدامات شخصی یک فرد یا مجموعه، دیگران را به نحو مثبت یا منفی متأثر سازد، نشانه وجود پیامدهای اجتماعی یا بیرونی است. این قبیل هزینه‌های بیرونی بعضاً قابل توجه و اساسی بوده و ممکن است اقدام دولتی، بهترین راه برای کسب اطمینان از لحاظ آنها در تصمیمات باشد (کوآس^۱، ۱۹۶۰). تصمیمات ظاهراً شخصی در رابطه با آموزش و پرورش، پیامدهای اجتماعی بسیار زیادی برای جامعه فرادست خود دارد که منافع آن بسیار بالاتر و بیشتر از آن چیزی است که صرفاً عاید خود دانش‌آموز می‌شود. با این حال، افراد مختلف در بررسی میزان تحصیلات مورد نیاز خود، فارغ از فواید اجتماعی که آموزش آنها متوجه دیگران می‌سازد، بر مبنای تحلیل هزینه-فایده شخصی خود اقدام به تصمیم‌گیری می‌کنند. واگذاری حق انتخاب در خصوص آموزش و پرورش به خود افراد در یک بازار خصوصی آزاد نیز به نوبه خود می‌تواند در ضمن، بستر ساز سطح بهینه سرمایه‌گذاری آموزشی در جامعه به عنوان یک کل مشتمل بر افراد گردد. در سال‌های اخیر نیز، مشارکت بخش خصوصی در توسعه سیاست و برنامه آموزش برای همه، به عنوان ابزاری کارآمد تلقی می‌گردد (کادل و اشلی^۲، ۲۰۰۶).

ادبیات اقتصاد کلان، مملو از مطالبی است که از آموزش و پرورش به عنوان درون‌دادی کلیدی یاد می‌کنند که قادر به جهت‌دهی تغییرات فناوری و رشد اقتصادی است (کروگر و لیندال^۳، ۲۰۰۱ و هال و جونز^۴، ۱۹۹۹). تا جایی که کارکرد آموزش و پرورش چنین باشد، اقدام دولت در بهسازی و گسترش آموزش و پرورش به واسطه ارتقای سطح رشد اقتصادی از این مجرا کاملاً قابل توجه بوده و حتی مورد حمایت مالی افزون‌تر نیز قرار می‌گیرد تا افزایش بهره‌وری و رشد تولید ناخالص ملی از طریق سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش را به بار آورد (هانوشک و کیمکو^۵، ۲۰۰۰).

-
1. Coase
  2. Caddell & Ashley
  3. Krueger & Lindahl
  4. Hall & Jones
  5. Hanushek & Kimko

لزوم اقدام دولتی برای عینیت یافتن فواید اجتماعی آموزش و پرورش کاملاً احساس می‌شود و دستاوردهای اقتصادی و اجتماعی شهروندان فرهیخته و تحصیل کرده می‌تواند دولت را در ترغیب مردم به تحصیل بیشتر مصمم‌تر سازد. البته حتی در غیاب اقدام دولتی نیز انگیزه‌های شخصی قوی و فزاینده برای سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش کفایت لازم را برای پیش‌برد این امر خواهند داشت.

صرفه‌جویی ناشی از مقیاس زمانی بروز می‌یابد که میانگین هزینه کل تولید، با افزایش خروجی، کاهش یابد (پوررستمی، ۱۳۹۹). این امر در آموزش و پرورش بدین معنا است که نواحی آموزشی و مدارس بزرگ‌تر با هزینه سرانه کمتری مواجه خواهند بود. مثلاً مدارس بزرگ‌تر با سرشکن کردن هزینه‌ها به روی خانواده‌های بیشتر، توانایی بیشتری برای تأمین مالی آزمایشگاه‌ها و کتابخانه‌های خود خواهند داشت. جمع‌آوری و سازماندهی اطلاعات و تدوین یک برنامه درسی نیز دارای صرفه‌جویی‌های اقتصادی بالقوه ناشی از مقیاس هستند (کلی^۱، ۲۰۰۴). در جایی که صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس در ارائه خدمات آموزشی وجود دارد ممکن است قوای بازار دچار نوعی تک‌قطبی شوند، چرا که در این صورت مدارس کوچک‌تر توسط مدارس با ثبات‌تر و بزرگ‌تر دولتی به حاشیه رانده می‌شوند. در این حالت یا باید دولت در تک‌قطبی ایجادشده به حمایت از مدارس بزرگ‌تر ادامه دهد و یا این که به نحوی زمینه را برای نقش‌آفرینی بیشتر و بهتر مدارس کوچک‌تر نیز فراهم آورد. با مقایسه آموزش در مدارس دولتی و مدارس خصوصی که توسط بخش خصوصی با نظارت دولت، اداره می‌شوند، عملکرد نسبتاً مطلوب بخش خصوصی، که موجب تحریک نوآوری‌های آموزشی شده، روشن می‌گردد (لویینسکی^۲، ۲۰۰۹)، و این امر در گرایش مردم به ثبت‌نام فرزندان‌شان در مدارس غیردولتی نیز بروز می‌یابد. همچنین عده‌ای بر این باورند که حتی از نظر تحصیلی، مدارس خصوصی از برتری نسبی به مدارس دولتی برخوردارند (مهروترا و پنچاموکی^۳، ۲۰۰۶ و کلمن و هوفر^۴، ۱۹۸۷)، در ایران نیز، سهم ناچیز مدارس دولتی در نمرات برتر کنکور سراسری، کیفیت زندگی تحصیلی، تعاملات بین معلم و دانش‌آموز و نیز تعاملات اولیا با مدارس تاییدی بر این گزاره است. همچنین بر اساس نتایج

-
1. Kelly
  2. Lubienski
  3. Mehrotra & Panchamukhi
  4. Coleman & Hoffer

ارزشیابی‌های بین‌المللی، عملکرد ضعیف دانش‌آموزان ایرانی در زمینه خواندن، درک مطلب و ریاضیات (مرکز ملی مطالعات تیمز و پرلز، ۱۴۰۲)، گواه عدم کفایت حمایت دولتی است و باید از طریق ارائه امکان انتخاب‌های بیشتر و افزایش رقابت در نظام آموزشی جبران شود (والبرگ^۱، ۲۰۰۷).

با این حال دولت می‌تواند با رعایت شرایطی، بهتر از بازار آزاد به پشتیبانی کارآمدتر آموزش و پرورش بپردازد (بلفیلد^۲، ۲۰۰۰)، اول این‌که دولت باید بتواند برخی خدمات دیگر را در قالب آموزش و پرورش تجمیع کند، خدماتی مثل آزمایشات بهداشتی برای سنجش بینایی و شنوایی و ... از آن‌جا که دولت ضمن ارائه مزایای رفاهی، بیمه بیکاری نیز می‌پردازد، پشتیبانی عمومی از آموزش و پرورش که این قبیل تعهدات مالی را کاهش دهد هم می‌تواند به عنوان نوعی از تجمیع خدمات اجتماعی و آموزشی در نظر گرفته شود. دوم این‌که اگر درک افراد از دولت این باشد که تعهدی بلندمدت برای آموزش و پرورش شهروندانش دارد، باید بیش از مؤسسات خصوصی که در یک بازار رقابتی در آمد و شد هستند به دولت اعتماد شود. چنان‌چه شلیفر^۳ (۱۹۹۸) نیز عنوان می‌کند، اگر مصرف‌کنندگان برای تشخیص کیفیت محصول با مشکل مواجه باشند، تولیدکنندگان نیز باید برای حفظ حسن شهرت خود تلاش بیشتری کرده و قادر به افزایش تقاضا برای خدمات خود نخواهند بود. سوم این‌که صرفه‌جویی‌های ناشی از مقیاس می‌تواند به تک‌قطبی آموزشی و نوعی انحصارگرایی منجر شود که بهتر است توسط دولت اداره شود تا مؤسسه‌ای که در پی سود است. چهارم این‌که پشتیبانان دولتی می‌توانند عدم تقارن اطلاعاتی و قدرت چانه‌زنی بین مردم و مدارس را هم تعدیل کنند. اسلام نیز بر مشارکت متقابل دولت و مردم در امور تاکید ورزیده است (نهج‌البلاغه: خ ۲۱۶)، لذا حضور همزمان دولت و بخش خصوصی در اقتصاد آموزش و پرورش منافاتی ندارد و مانعه‌الجمع نیست.

از سوی دیگر، جینتیس^۴ (۱۹۹۵)، تصدیق می‌کند که بازار آزاد و رقابتی، بهتر می‌تواند پاسخگوی سلابی و ترجیحات والدین باشد. وی بر این باور است که اقدام دولتی گسترده

---

1. Walberg
2. Belfield
3. Shleifer
4. Gintis

برای اطمینان از تعادل و کارایی بازار آزاد ضرورت دارد. او همچنین مداخلات نظم‌دهنده‌ای را با هدف افزایش حق انتخاب مدارس و تسکین خرابی‌های بازار در نتیجه تخطی از پنج فرض اساسی پیشنهاد می‌دهد. مفروضات مذکور شامل موارد زیر می‌باشند:

وجود تولیدکنندگان متعدد: اولاً دولت می‌تواند به هزینه‌های ایاب و ذهاب دانش‌آموزان یارانه اختصاص دهد. ثانیاً می‌تواند به مدارس جدید وام‌های کم بهره اعطا کند و یا ساختمان بسازد و آن را به تأمین‌کنندگان اجاره دهد. ثالثاً دولت می‌تواند مدارس را مجبور به اشتراک کلاس‌ها، تجهیزات ورزشی و یا دیگر منابع بکند تا حداقل فضای فیزیکی مورد نیاز برای مدارس را کاهش دهد.

شناخته‌شدن کیفیت محصول: برای این که مدارس جهت دریافت کمک‌ها و شهریه دولتی به رسمیت شناخته شوند، باید ملزم شوند تا برای کسب شاخص‌های استاندارد عملکرد از قبیل نمرات امتحانی، نرخ دوام و نرخ فارغ‌التحصیلی اقدام کنند. در این خصوص می‌توان مدارس را برای ارائه اطلاعاتی در رابطه با اعتبار معلمان، امنیت و استحکام ساختمان مدرسه و روش‌های تدریس نیز ملزم ساخت.

شناخت مصرف‌کنندگان از سلیق و ترجیحات خود: وقتی که محرز شد والدین دانش‌آموزی به لحاظ قانونی، صلاحیت اتخاذ تصمیمات صحیح در مورد فرزندانشان را ندارند باید یک قیم قانونی انتخاب شود تا این وظیفه را به انجام برساند و مدارسی که بدون توجه به عواقب اقدام خود، والدین را گمراه می‌سازند باید جریمه شوند و نیز مدارس باید از میدان دادن به والدینی که سلیق شخصی خود را برخلاف علایق فرزندانشان در مورد آن‌ها اعمال می‌کنند منع شوند.

وضع قیمت‌ها به نحوی که عرضه و تقاضا برابر شود: قیمت تحصیلات در واقع، همان مقرری است که توسط دولت برای آن تعیین و پرداخت می‌شود. نگرانی اقتصاددانان از آن جهت است که به واسطه عدم پرداخت هزینه برای آموزش و پرورش توسط والدین و استفاده از کمک‌هزینه تحصیلی دولتی، آن‌ها در غیاب یک ساز و کار توزیعی کارآمد و مناسب، بیش از آنچه که باید از منابع دولتی به نفع خود استفاده کنند. البته به واسطه پیامدهای اجتماعی مثبت آموزش و پرورش، عموماً این چنین فرض می‌شود که مصارف آموزشی

والدین از محل کمک‌های دولتی برای فرزندانشان نه تنها خیلی زیاد نیست بلکه بسیار کم نیز هست.

فرض آموزش و پرورش به‌عنوان یک کالای خصوصی: برخی نگران آنند که والدین در اتخاذ تصمیم راجع به تحصیل فرزندانشان فقط فواید خصوصی آن را در نظر بگیرند و چرا که آموزش و پرورش، منافع خصوصی و هم منافع اجتماعی را توأمان در بر دارد. وضع برخی قوانین در این رابطه می‌تواند از طریق الزام مدارس به تدوین نوعی برنامه درسی با برجسته‌سازی ارزش‌های اجتماعی، مزایای اجتماعی آموزش و پرورش را نیز ارتقای دهد.

۳. روش

برای تعیین نقش دولت در اقتصاد آموزش و پرورش بایستی ابتدا به فهم کلی، علمی و روشمند از وضعیت موجود رسید و با آسیب‌شناسی و اولویت‌بندی نقاط ضعف و قوت و تهدیدها و فرصت‌های آن به برنامه‌ریزی و ارائه راهبرد پرداخت. تحلیل وضعیت موجود، نقطه شروع تدوین استراتژی است، چرا که قبل از تدوین استراتژی برای آینده، بایستی حال را درک کرد. از این منظر، پژوهش حاضر با کاربست یکی از مرسوم‌ترین روش‌های تحلیل وضعیت موجود به نام ماتریس سوات^۱ که مبتنی بر شناخت نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهاست به تحلیل نقاط ضعف و قوت (وضعیت درون‌سازمانی) و تحلیل فرصت‌ها و تهدیدها (تحلیل وضعیت برون‌سازمانی) در خصوص نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام پرداخته و راهبردهای حاصل از این تحلیل را ارائه نموده است.

بدین منظور، پژوهش حاضر با رویکرد کیفی صورت گرفته و در ابتدا از طریق فیش‌برداری مطالعات کتابخانه‌ای، تعاریف، تحلیل‌ها، مفاهیم و مبانی نظری استخراج شدند. سپس با استفاده از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته متشکل از ۵ سوال به بررسی دیدگاه‌های متخصصان امر در زمینه نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام پرداخته شد. مصاحبه‌شوندگان ۸ نفر از اعضای هیات‌علمی رشته اقتصاد و یا صاحب‌نظر در حوزه اقتصاد آموزش و پرورش، ۵ دانشجوی دکتری اقتصاد و مدیریت آموزشی، و ۲ کارشناس متخصص اقتصاد آموزش و پرورش بودند، که از طریق نمونه‌گیری هدفمند از

---

1. SWOT

نوع گلوله برفی انتخاب شدند و با اشباع داده، نمونه گیری متوقف شد. سوالات مصاحبه به شرح زیر بوده است:

۱. نقش و جایگاه دولت در نظام آموزش و پرورش آموزش و پرورش به ویژه از جهت تأمین مالی و منابع آن چیست و وضعیت فعلی آموزش و پرورش ایران را از این جهت چگونه ارزیابی می کنید؟

۲. نقاط قوت و ضعف (درونی) ورود یا عدم ورود جدی دولت در تأمین مالی آموزش و پرورش چیست و آیا ورود اقتصادی از نوع فعلی دولت به آموزش و پرورش نقشی در ارتقاء کیفیت آن داشته است؟

۳. تهدیدها و فرصت‌ها (بیرونی) و پیامدهای ورود یا عدم ورود دولت به تأمین مالی و ایفای نقش در اقتصاد آموزش و پرورش را چگونه ارزیابی می کنید؟

۴. چه اقدامات و راهبردهایی را جهت بهینه‌سازی نظام تأمین مالی آموزش و پرورش کشور با هدف ارتقا کیفیت آموزش و پرورش پیشنهاد می کنید؟

۵. دیدگاه‌های اسلامی در خصوص ورود نظام حکمرانی به عرصه آموزش و پرورش از بعد سیاست‌گذاری، اجرا و نظارت بر آن را به ویژه از جهت مالی چگونه ارزیابی می کنید؟

در ادامه، متن مصاحبه‌ها با استفاده از تحلیل مضمون، مصادیق و مولفه‌های نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای ورود اقتصادی دولت به آموزش و پرورش با تأکید بر دیدگاه اسلام، استخراج گردیدند. واکاوی و تحلیل متون مصاحبه با دقت بالا صورت پذیرفت و جهت تأیید روایی محتوایی و صوری تحلیل مصاحبه‌ها، از نظرات پنج متخصص که عضو هیات علمی متبحر در اقتصاد آموزش و پرورش و یا اقتصاد عمومی بودند بهره گرفته شد.

۴. یافته‌ها

با بهره‌گیری از ماتریس سوات بر اساس تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته، نقاط قوت و ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تأکید بر دیدگاه اسلام استخراج شدند که خلاصه آن در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. ابعاد و مولفه‌های تحلیل نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام براساس فن تحلیل سوات

تهدیداها (T)	فرصتها (O)
<p>T1. عدم همکاری یا همکاری حداقلی یا بخش خصوصی و اتحادیه‌ها</p> <p>T2. کاهش دسترسی به منابع، تخصص و ایده‌های نوآورانه</p> <p>T3. دشواری تحقق هدف آموزش برای همه از این طریق</p> <p>T4. بودجه محدود دولت برای آموزش</p> <p>T5. مکانیسم‌های نظارت و پاسخگویی ناکافی دولت در حوزه اقتصاد</p> <p>T6. کاهش مشارکت و حمایت جامعه و بخش خصوصی</p> <p>T7. امکان کاهش بودجه آموزش و پرورش در نارضایتی اجتماعی</p>	<p>O1. گسترش آموزش و پرورش و موسسات آموزشی دولتی</p> <p>O2. همسویی اهداف آموزش و پرورش با اهداف نظام حکمرانی</p> <p>O3. کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی</p> <p>O4. حذف رقابت با بخش خصوصی برای تمرکز بر اهداف دیگر</p> <p>O5. ایجاد محیط‌های یادگیری یک‌دست و فراگیر</p>

محیط بیرونی

محیط درونی

ادامه جدول ۱. ابعاد و مولفه‌های تحلیل نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام
براساس فن تحلیل سوات

قوت‌ها (S)	استراتژی‌های (SO)	استراتژی‌های (ST)
S1. تضمین حمایت و منابع پایدار دولت	۱. استفاده از منابع پایدار دولت برای تقویت زیرساخت‌های آموزشی (S1 و S6 و O1)	۱. تقویت همکاری دولت و بخش خصوصی به منظور توسعه برنامه‌هایی که به کاهش نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی و ایفای تعهدات دولت در زمینه آموزش و پرورش منجر می‌گردند (S3 و T4)
S2. تدوین سیاست‌های هماهنگ‌تر با مبانی اسلام در آموزش و پرورش	۲. افزایش بودجه آموزش و پرورش در لایحه بودجه دولت (S3 و O3 و O4)	۲. طراحی سیاست‌ها و قوانین همکاری با بخش خصوصی با بهره‌گیری از دیدگاه‌های اسلامی (S2 و T1)
S3. تلاش دولت جهت اجرای تعهدات اجتماعی و تامین اقتصادی آموزش و پرورش (یا تعهد دولت به توسعه آموزش و پرورش)	۳. انطباق با تغییرات سیاست‌ها و قوانین دولتی مرتبط با اقتصاد آموزش و پرورش و تدوین برنامه‌های استراتژیک جهت تطبیق بهتر با آنها (S5 و O1)	۳. بهینه‌سازی بودجه و برنامه‌ریزی دقیق برای هزینه‌های مالی و افزایش همکاری با نهادها و سازمان‌های مرتبط دولتی و خصوصی جهت بهبود دسترسی به آموزش برای همه (S3 و S6 و T3)
S4. ترویج بیشتر همگرایی و اتحاد و انسجام ملی و کمک به تشکیل سرمایه اجتماعی	۴. ایجاد همکاری اثربخش بین نهادهای مختلف و افراد مرتبط برای ارتقاء محیط یادگیری مشترک و فراگیر (S7 و O5)	۴. افزایش سهم آموزش و پرورش از بودجه عمومی و درآمد ناخالص داخلی (S1 و S5 و T1 و T7)
S5. توان تنظیم‌گری و تقنینی دولت در اقتصاد آموزش و پرورش		۵. ارائه مشوق‌هایی به بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش (S5 و S3 و T6)
S6. توسعه و دسترسی بیشتر به زیرساخت‌ها و منابع انسانی		
S7. عدم نگاه مصرفی و انتفاع مالی از آموزش و پرورش		

ادامه جدول ۱. ابعاد و مولفه‌های تحلیل نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام
براساس فن تحلیل سوات

ضعف‌ها (W)	استراتژی‌های (WO)	استراتژی‌های (WT)
W1. عدم توانایی دولت در پوشش همگانی آموزش W2. کمبود امکانات فنی و حرفه‌ای بخش دولتی	۱. انعقاد توافق‌نامه‌هایی با بخش خصوصی جهت بهره‌مندی از تجربه و دانش آنها (W1 و O4)	۱. ایجاد ارتباط نزدیک‌تر بین دولت و جامعه از طریق ارتقاء شفافیت، ارائه اطلاعات مناسب و جلب اعتماد جامعه (W1 و T6)
W3. کاهش نوآوری و سازگاری با شرایط پویا	۲. ایجاد سیستم هوشمند جهت کاهش ناکارآمدی بوروکراتیک و دوام استانداردهای آموزشی با توجه به مقررات دولتی (W4 و O1 و W5)	۲. فرهنگ‌سازی برای ایجاد رقابت در راستای ارتقای کیفیت آموزش و پرورش (W1 و W2 و T2)
W4. ناکارآمدی بوروکراتیک	۳. ایجاد منابع درآمدی غیردولتی برای موسسات آموزشی (W6 و O1)	۳. ترویج مشارکت اجتماعی در توسعه و تصمیم‌گیری‌های مرتبط با آموزش و پرورش به منظور افزایش رضایتمندی از نتایج آموزشی (W1 و W8 و T1 و T4)
W5. کند شدن روند تصمیم‌گیری	۴. ایجاد سامانه‌ها و مکانیسم‌های نظارتی مستقل و ایجاد فرصت برای موسسات مردم‌نهاد در فرآیند تدوین محتوا (W8 و O4)	۴. ایجاد بستر مناسب و ارائه بسته‌های تشویقی برای ایده‌های نوآورانه در حوزه اقتصاد آموزش و پرورش (W3 و T2)
W6. وابستگی اقتصاد دولتی به نفت و اجتناب از منابع دیگر		۵. استفاده از منابع خارجی و همکاری با سازمان‌ها یا اشخاص حقوقی و بخش خصوصی (W1 و T4)
W7. عدم اتفاق نظر اسناد بالادستی در نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش		
W8. سوگیری حمایتی در تدوین محتوای آموزشی		

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس تحلیل SWOT به عمل آمده، در مجموع ۱۸ استراتژی، شامل ۴ استراتژی SO، ۵ استراتژی ST، ۴ استراتژی WO و ۵ استراتژی WT برابر جدول ۱ تدوین گردید.
برای تهیه فهرست استراتژی‌های ارجح، ابتدا استراتژی‌های حاصل از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات پربسامد شناسایی شده، سپس استراتژی‌های استخراج شده توسط پنج متخصص که عضو هیات علمی متبحر در اقتصاد آموزش و پرورش بودند، مورد بازنگری

قرار گرفت. به علت تعدد و همپوشانی موضوعی برخی از استراتژی‌ها و همچنین ماهیت عملیاتی برخی دیگر، ضمن انتقال به فهرست برنامه‌ها و ابتکارات اجرایی، تعداد ۷ استراتژی ارجح پربسامد توسط متخصصان عضو هیات علمی مشارکت کننده در این پژوهش به شرح ذیل انتخاب گردیدند:

- ۱) افزایش سهم آموزش و پرورش از بودجه عمومی و درآمد ناخالص داخلی
- ۲) انطباق با تغییرات سیاست‌ها و قوانین دولتی مرتبط با اقتصاد آموزش و پرورش و تدوین برنامه‌های استراتژیک جهت تطبیق بهتر با آنها
- ۳) طراحی سیاست‌ها و قوانین همکاری با بخش خصوصی با بهره‌گیری از دیدگاه‌های اسلامی
- ۴) ارائه مشوق‌هایی به بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش
- ۵) بهینه‌سازی بودجه و برنامه‌ریزی دقیق برای هزینه‌های مالی و افزایش همکاری با نهادها و سازمان‌های مرتبط دولتی و خصوصی جهت بهبود دسترسی به آموزش برای همه
- ۶) انعقاد توافق‌نامه‌هایی با بخش خصوصی جهت بهره‌مندی از تجربه و دانش آنها
- ۷) ایجاد ارتباط نزدیک‌تر بین دولت و جامعه از طریق ارتقاء شفافیت، ارائه اطلاعات کافی و جلب اعتماد جامعه

متاسفانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) به جز در مواردی معدود (بند ۵ راهبردهای کلان، بند ۹ هدف‌های عملیاتی، بیانیه مأموریت) توجه جدی به اقتصاد آموزش و پرورش نداشته و نقش دقیق اقتصادی دولت در آموزش و پرورش و کم و کیف مشارکت مردم در آن در حاله‌ای از ابهام قرار دارد که البته برخورداری از اندکی ابهام از ویژگی راهبردهاست و گویی سمت و سوی مشارکت مشخص شده و بر ورود مردم به آموزش تاکید شده (راهکارهای ۱-۵، ۳-۹، ۴-۹، ۲-۱۷، ۵-۲۰، ۷-۲۰) اما تفسیر جزئیات آن به نهادهای ذی‌ربط از جمله آموزش و پرورش واگذار شده است و اکنون توپ در زمین آموزش و پرورش است تا با توجه به کمبود منابع مالی و ... در باب جزئیات اجرایی شدن آن تصمیم‌گیری کنند. با لحاظ سند تحول آموزش و پرورش به‌عنوان مهم‌ترین سند فعلی موجود برای تحول و بهبود کیفی و کمی آموزش و پرورش، به نظر می‌رسد دولت می‌تواند استراتژی‌های ارائه‌شده در این پژوهش (استراتژی‌های ارجح شماره ۱، ۲ و ۷) را به کار گیرد

تا با حفظ نقش اقتصادی خود به جلب مشارکت بخش خصوصی (استراتژی‌های ارجح شماره ۳، ۵ و ۶) نایل گردد. همچنین طراحی ساز کار تشویق بخش خصوصی جهت ورود به این عرصه (استراتژی ارجح شماره ۴) نیز کاملاً ضروری می‌نماید.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌ها حاکی از آن است که بودجه محدودی که دولت برای آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از نهادهای راهبردی و حیاتی کشور در نظر می‌گیرد و وابستگی شدید اقتصاد دولتی به نفت و عدم اقبال به منابع دیگر، از جمله منابع در اختیار بخش خصوصی، می‌تواند وضعیت فعلی تأمین مالی آموزش را نابسامان‌تر نماید. با این وجود، ایفای نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش بسیار حائز اهمیت است و این مسئولیت نباید صرفاً به بخش خصوصی سپرده شود. تأمین منابع مالی کافی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های آموزشی، ارتقاء کیفیت آموزش و پرورش، و تأمین دسترسی برابر به آموزش برای همه افراد، از جمله اقداماتی است که دولت باید به‌طور جدی پیگیری کند، و در عین حال نقش او از تصدی‌گری به تنظیم‌گری و نظارت تغییر یابد، زیرا نظام آموزشی دولتی کشور، از نظر تأمین منابع، وضعیت مطلوبی ندارد، و شایسته است که دولت اسلامی علاوه بر تأمین هزینه‌های آموزش عمومی، زمینه را برای مشارکت مردم (مأئده: ۲) در این امر، فراهم آورد.

امام علی (ع) در خطبه ۳۴ نهج‌البلاغه، با اهتمام ویژه بر امر آموزش و پرورش تأکید دارند حکومت اسلامی باید حمایت خود را برای تعلیم و تربیت افراد جامعه به‌عمل آورد. با این وجود، اما خصوصی‌سازی به معنای واقعی و نه آنگونه که مدنظر نئولیبرالیسم است و نه آن‌گونه که در قالب خصولتی فعلی در ایران مطرح است، بلکه به‌صورت پته‌سازی حمایت دولتی و پررنگ کردن نقش بخش خصوصی در تصدی‌گری و اداره امور و فروکاستن نقش دولت به تنظیم‌گری می‌تواند نقش بیشتری در بهبود کیفیت و افزایش دسترسی به آموزش و پرورش ایفا کند. همچنین می‌تواند منابع مالی جدیدی را برای آموزش و پرورش فراهم آورده و به دولت کمک کند تا منابع خود را برای دیگر زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی کشور تخصیص دهد و به‌عنوان مکمل و مقوم اقدامات نظام اسلامی در این زمینه مطرح گردد. یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که ایجاد ارتباط بهتر با بخش خصوصی و

افزایش مشارکت مردم سبب ارتقای کیفی و کمی هرچه بیشتر آموزش و پاسخگویی هر چه بیشتر آن به مسائل روز جامعه می‌گردد.

اما نهایتاً باید منتظر بود و دید که آیا این مسائل، موجد یک نقطه عطف بی‌سابقه در تاریخ آموزش و پرورش گشته و گرایش عمومی هرچه بیشتر به سمت کاهش تصدی‌گری‌های دولتی در عرصه آموزش و پرورش را رقم خواهد زد و یا این که صرفاً وقفه کوتاهی در گسترش بی‌امان نقش دولت در نظام آموزش و پرورش ایجاد خواهد کرد. قدر مسلم این که در هر نظامی که حرکت به سمت خصوصی‌سازی نظام‌مند آموزش و پرورش در چارچوب خط مشی اساسی تعیین شده از سوی نظام‌های سیاسی و اجتماعی حاکم صورت گرفته است، چنان تحولات مثبت عدیده‌ای به وقوع پیوسته است که اصولاً جنبه‌های منفی مختصر آن را به حاشیه رانده است. از جمله تحولاتی که در نتیجه خصوصی‌سازی (البته از نوع نظام‌مند و کانالیزه آن) در فضای آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران نیز امکان بروز دارند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: کوچک‌سازی دولت، چابک‌سازی نظام مدیریت آموزش و پرورش، مدیریت اثربخش و بهینه منابع انسانی و مالی، ایجاد درآمدهای غیرنفتی برای مردم از محل گردش نقدینگی موجود و سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش بدون نیاز به تزریق منابع جدیدتر، کاهش جدی در تشکیلات و نیروی ستادی آموزش و پرورش به‌عنوان یکی از موانع اصلی تحول آموزش و پرورش ایران و توزیع بهینه نیروی انسانی در حوزه‌های صنفی که مستقیماً با اهداف آموزش و پرورش در ارتباط هستند، حذف ناخودآگاه منابع انسانی ناکارآمد و وظایف مازاد و غیر اثربخش در فضای رقابتی ایجادشده به‌جهت عدم توان لازم برای حفظ مزیت رقابتی و یا ایجاد انگیزه برای افزایش توان و ظرفیت خود که در هر دو حالت به توانمندسازی تشکیلات منجر خواهد شد، ایجاد امکان آزادسازی ظرفیت‌های رقابتی برای نظام آموزش و پرورش در عرصه جهانی‌سازی آموزش و پرورش، افزایش سطح مشارکت و مسئولیت مردم و نخبگان در اداره آموزش و پرورش، تسطیح هر چه بیشتر ساختار نظام آموزش و پرورش کشور و ایجاد امکان واکنش سریع به تغییرات محیطی، اطلاعاتی و تکنولوژیک که از جمله ملزومات اصلی سازمان‌های امروزی است که عمدتاً در فضایی به فعالیت مشغولند که تنها عامل ثابت آن تغییر است. با وجود تمام مزایای خصوصی‌سازی، بخش خصوصی (حداقل در شرایط فعلی) نباید به حال خود رها شود. بر اساس تجزیه و تحلیل نظرات متخصصان شرکت‌کننده در این مطالعه، دولت باید با ایجاد

سازوکارهای نظارتی مستقل، نقش تنظیم‌گری و نظارتی خود را بهینه‌تر ایفا کند و سیاست‌ها و قوانین مربوطه را با بهره‌گیری از دیدگاه‌های اصیل اسلامی تدوین نماید.

به واسطه نیمه‌خصوصی بودن کالا و خدمات آموزش و پرورش، و بر اساس نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدات استخراج شده از تحلیل سوات در پژوهش حاضر، به نظر می‌رسد بخش دولتی و خصوصی بایستی توأمان در تأمین مالی آموزش و پرورش مشارکت داشته باشند. با چنین تدبیری دولت و بازار می‌توانند نقائص خود را در این امر مرتفع ساخته و با مشارکت بخش خصوصی، منابع مالی مورد نیاز برای دستیابی به هدف آموزش برای همه، تأمین گردد، مردم نیز در نظارت و مدیریت بر امور تحصیلی فرزندانشان نقش فعال‌تری پیدا کرده، و آموزش به معنای فعالیتی اجتماعی تحقق می‌یابد. حضور همزمان دولت در این امر نیز نقائص بازار را پوشش داده، و موجب توزیع عادلانه‌تر خدمات آموزشی می‌گردد.

برای اجرایی شدن خصوصی‌سازی آموزش و پرورش در کشور که البته مستظهر به اصل ۴۴ قانون اساسی نیز هست، پیشنهادهای مطرح می‌شود که از آن جمله می‌توان به پرداخت مستقیم یارانه آموزشی به مردم به جای پرداخت آن به وزارت آموزش و پرورش اشاره کرد که این امر اولاً باعث حذف تبعیض در ارائه خدمات دولتی احتمالی و هدایت خدمات و حمایت افزون‌تر دولتی به سمت مناطق محروم می‌شود که شاید در ابتدای امر به بازدهی لازم نرسیده و با عدم استقبال سرمایه‌گذاران مواجه شود، ثانیاً در صورت اجرای اصولی و صحیح آن، باعث کاهش فشار مالی ناشی از خصوصی‌سازی بر اقشار کم‌درآمدتر می‌شود و ثالثاً امکان انتخاب و برنامه‌ریزی به مردم می‌دهد تا با توجه به اهداف و توان خود و نیز کارنامه عملکرد مدارس به انتخاب مدرسه مناسب برای فرزندان خود و آینده‌سازان این مرز و بوم اقدام نمایند. ناگفته نماند که امکان اجرای این برنامه در ایران به جهت تجارب ارزشمند و البته قابل‌بازبینی دولت در امر هدفمندسازی یارانه‌ها و اختصاص کارت سوخت خودروها و ... کاملاً وجود دارد. از سوی دیگر، به واسطه تأکیدات مکرر و جدی رهبر فرزانه انقلاب مبنی بر اجرای کامل اصل ۴۴ در عرصه‌های مختلف می‌توان گفت اراده نظام و بستر قانونی کامل نیز برای این امر وجود دارد و اجرای آن صرفاً عزم و اراده واقعی و برنامه‌ریزی متقن کارگزاران دولت و به‌ویژه وزارت آموزش و پرورش را برای آزادسازی ظرفیت‌های لازم برای این امر می‌طلبد. در همین راستا قراردادهای آموزشی، و برجسته‌ترین آنها که به کوپن‌های آموزشی معروف است و اخیراً تحت عنوان پته‌ای‌سازی آموزش مورد بحث قرار

گرفته می‌تواند در تأمین و توزیع منابع اقتصادی در آموزش و پرورش اثربخش واقع شود. راهبردهای مستخرج از نظرات متخصصان نیز بر تمام موارد مذکور صحنه گذارده و بر ارائه مشوق‌هایی به بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش، انعقاد توافق‌نامه‌هایی با بخش خصوصی جهت بهره‌مندی از تجربه و دانش آنها، فرهنگ‌سازی برای ایجاد رقابت در راستای ارتقای کیفیت آموزش و پرورش تاکید ویژه دارند و این اقدامات در نهایت منجر به تقویت همکاری بین دولت و بخش خصوصی می‌گردد.

از این رو، دولت می‌تواند با ارائه تسهیلات مالی و مالیاتی به موسسات آموزشی خصوصی، آن‌ها را تشویق کند تا در حوزه‌های مختلف آموزش و پرورش فعالیت‌های خود را گسترش دهند. همچنین، ایجاد مشوق‌های مالی برای سرمایه‌گذاری در زمینه آموزش و پرورش و ارائه امکانات و تسهیلات برای تاسیس مدارس مردمی نیز می‌تواند به کاهش نقش دولت و افزایش حضور بخش خصوصی و مردم در این حوزه کمک کند. خصوصی‌سازی می‌تواند با ایجاد رقابت و افزایش کارایی، منجر به بهبود کیفیت خدمات آموزشی شود. با این حال، باید توجه داشت که خصوصی‌سازی باید به نحوی انجام شود که همچنان افراد با درآمد پایین به آموزش و پرورش دسترسی داشته باشند و نابرابری‌های اجتماعی کاهش یابد. همچنین، نظارت دقیق دولت بر خصوصی‌سازی ضروری است تا کیفیت خدمات آموزشی حفظ شود و مسائل مربوط به عدالت و انصاف در دسترسی به آموزش و پرورش مورد توجه قرار گیرد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

سپاسگزاری

پژوهشگران بر خود فرض می‌دانند تا مراتب قدردانی خود را از متخصصین و کارشناسان شرکت‌کننده در پژوهش اعلام دارند.

ORCID

Abbas Ramezani <https://orcid.org/0000-0002-1634-3708>

Ladan Hajianvari <https://orcid.org/0009-0009-6086-4744>

منابع

- احمدی، غلامعلی، عباس‌زاده شهری، طاهره، درویشی، علی، و میرجوانی زنگنه، کاترین. (۱۳۹۵).
مروری بر نحوه تامین منابع مالی در آموزش و پرورش. کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت،
تهران. SID. <https://sid.ir/paper/863311/fa>
- ایرنا (خبرگزاری جمهوری اسلامی). (۱۳۹۹). ۸۸ درصد مدارس کشور دولتی
است. <https://irna.ir/xjBKrX>
- پژویان، جمشید. (۱۳۶۹). *اقتصاد بخش عمومی* (جلد ۱)، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه تهران.
پوررستمی، ناهید. (۱۳۹۹). صرفه‌های ناشی از مقیاس. *دانشنامه اقتصاد*، ۳(۱)، ۳-۱.
- حمادی، حمید و خواب‌جاوید، حسنه. (۱۳۹۴). تربیت فردی در قرآن کریم. *دومین کنفرانس ملی
روانشناسی و علوم تربیتی*.
- خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۵). *بیانات رهبری در دیدار معلمان سراسر کشور* (۱۳۸۵/۰۲/۱۲). برگرفته از
لینک: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3339>
- دریکوند، فاطمه‌زهرا. (۱۴۰۱). حق بر آموزش از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران. *قانون‌یار*، ۶(۲۱)،
۳۰-۱.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. (۱۳۹۰).
- شریف‌رضی، محمد بن حسین. (۱۳۷۹). *نهج البلاغه*، مترجم: محمد دشتی، قم: نشر مشهور.
- شهبازی، حبیب، و مرادی‌مخلص، حسین. (۱۳۹۸). کاربرد سناریوهای مختلف ریسک‌پذیری و مقیاس
بازده آموزش عمومی در توسعه سرمایه انسانی و رشد اقتصادی. *پژوهشنامه اقتصادی*، ۱۹(۷۲)،
۲۳۶-۲۰۵.
- صراف، حمید (۱۳۸۳). *مباحثی در اقتصاد آموزش و پرورش*. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی،
شماره مسلسل ۷۱۱۵.
- علاقه‌بند، علی. (۱۳۹۲). *جامعه‌شناسی آموزش و پرورش* (ویراست ششم). تهران: روان.
- عمادزاده، مصطفی. (۱۳۸۲). *اصول اقتصاد آموزش و پرورش*، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد
اصفهان.

- فدائی، مهدی. (۱۳۹۱). بررسی تاثیر مؤلفه‌های آموزش و پژوهش در ترویج آموزه‌های اقتصاد اسلامی در ایران. دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، ۴(۲)، ۹۳-۱۱۸.
- فریدمن، میلتون. (۱۳۸۰). سرمایه‌داری و آزادی، مترجم: غلامرضا رشیدی، تهران: نشر نی.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قرآن کریم.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه الوفاء.
- محمدی‌خیاره، محسن، و رستمی، نسرين. (۱۳۹۹). تاثیر رقابت‌پذیری بر رشد اقتصادی (مطالعه موردی کشورهای عضو WEF)، پژوهشنامه اقتصادی، ۲۰(۷۶)، ۱۵۳-۱۸۵.
- مرکز ملی مطالعات تیمز و پرلز. (۱۴۰۲). گزارش اجمالی یافته‌های مطالعه پرلز ۲۰۲۱. پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، <http://timssandpirls.ir/storage/2023>
- مصباحی‌مقدم، غلامرضا، رعایائی، مهدی و همتیان، مهدی. (۱۳۹۲). مولفه‌های غیر مادی رشد اقتصادی از منظر قرآن کریم. دوفصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، ۶(۱)، ۶۱-۹۰.
- هوشمند، محمود، حسن‌نژاد، حسین و قزلباش، اعظم. (۱۳۹۲). سرمایه‌گذاری در آموزش و پرورش و تاثیر آن بر رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه بر گزیده. فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، ۱۶(۱)، ۸۵-۱۰۶.
- ویزی، جان. (۱۳۶۱). اقتصاد آموزش و پرورش، مترجم: محمد برهان‌منش، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- یاشاریل، سپیده و حبیبیان‌نقیبی، مجید. (۱۳۹۵). اثر هدفمندسازی یارانه‌ها بر فقر و توزیع درآمد در ایران: مدل‌سازی تعادل عمومی عرضه کار. فصلنامه تحقیقات مدل‌سازی اقتصادی، ۷(۲۳)، ۱۵۹-۱۹۶.

References

- Aghion, P., Cherif, R., & Hasanov, F. (2021). Competition, Innovation, and Inclusive Growth. *IMF Working Papers, 2021* (080). <https://doi.org/10.5089/9781513574172.001>
- Ahmadi, G. A., Abbaszadeh Shahri, T., Darvishi, A., & Mirjovani Zanganeh, C. (2016). An overview of how to provide financial resources in education. *International Conference of Management Elites, Tehran*. [In Persian]
- Alagheband, A. (2013). *The sociology of education*. Tehran: Ravan. [In Persian]
- Ballve, F. (1994). *Essentials of Economics: A Brief Survey of Principles and Policies*. New York: The Foundation for Economic Education.
- Belfield, C. R. (2000). *Economic Principles for Education: Theory and Evidence*. Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.
- Caddell, M., & Ashley, L. D. (2006). Blurring boundaries: towards a reconceptualisation of the private sector in education. *Compare: A Journal of*

- Comparative and International Education*, 36(4), 411-419.
<https://doi.org/10.1080/03057920601024750>
- Cairo Declaration on Human Rights in Islam. (1990). U.N. GAOR, World Conf. on Hum. Rts., 4th Sess., Agenda Item 5, U.N. *The Nineteenth Islamic Conference of Foreign Ministers (Session of Peace, Interdependence and Development)*, held in Cairo, Arab Republic of Egypt, from 9-14 Muharram 1411H (31 July to 5 August 1990).
- Coase, R. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44.
- Cohen, J. E., Bloom D. E., & Malin, M. B. (2006). *Educating All Children: A Global Agenda*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Colclough, C., & Lewin, K. (1993). *Educating All the Children: Strategies for Primary Schooling in the South*. Oxford: Clarendon Press.
- Coleman, J. S., & Hoffer, T. (1987). *Public and Private High Schools*. New York: Basic Books.
- Derikvand, F. Z. (2021). The right to education from the perspective of Imamiyyah jurisprudence and the subject law of Iran. *Journal of Civil & Legal Sciences (Ghanonyar)*, 6(21), 1-30. [In Persian]
- Emadzade, M. (2003). *Economics of Education*. Isfahan: Jahad daneshgahi (Isfahan University). [In Persian]
- Fedaei, M. (2011). Investigating the impact of education and research components in promoting the teachings of Islamic economics in Iran. *Bi-Quarterly Journal of Islamic Economic Studies*, 4(2), 118-93. [In Persian]
- Fiske, E. B., & Ladd, H. F. (2004). *Elusive Equity: Education Reform in Post-Apartheid South Africa*. Washington, DC: Brookings Institution Press.
- Friedman, M. (2001). *Capitalism and freedom*, (translator: Gholamreza Rashidi). Tehran: Ney. [In Persian]
- Gintis, H. (1995). The Political Economy of School Choice. *Teachers College Record*, 96(3): 1-20. <https://doi.org/10.1177/016146819509600308>
- Hall, R. E., & Jones, C. (1999). Why do Some Countries Produce So Much More Output Per Worker than Others? *Quarterly Journal of Economics*, 114(1), 83-116. <https://doi.org/10.1162/003355399555954>
- Hammadi, H., & Khobjavid, H. (2014). Individual education in the Holy Quran. *Second National Conference on Psychology and Educational Sciences*. [In Persian]
- Hanushek, E., & Kimko, D. (2000). Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of Nations. *American Economic Review*, 90(5), 1184-1208. <https://doi.org/10.1257/aer.90.5.1184>
- Hosseini, S. R., & Moshiri, S. R. (2023). Critical review of views and currents of Islamic economy. *Islamic Economics and Banking*, 12(43), 27-49. [In Persian]
- Houshmand, M., Hassannejad, H., & Ghazelbash, A. (2013). Investment in education and its impact on the economic growth of selected developing countries. *Iranian Higher Education Association*, 6(1), 85-106. [In Persian]
- Howell, W. G., & Peterson, P. E. (2002). *The Education Gap: Vouchers and Urban Schools* (1st ed.). Washington, DC: Brookings Institution Press.

- Hoxby, C. (2003). *School choice and school productivity: Could school choice be a tide that lifts all boats?* In Hoxby, C. (ed.) *The Economics of School Choice*, pp 287-342, Chicago, IL: The University of Chicago Press.
- IRNA. (2020). 88% of the country's schools are public. [In Persian]. <https://irna.ir/xjBKrX>
- Kelly, A. V. (2004). *The Curriculum Theory and Practice* (5th ed.). New Delhi: SAGE Publications.
- Khamenei, S. A. (2006). Leadership statements at the meeting of teachers across the country (2006/05/02). [In Persian]. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3339>
- Krueger, A., & Lindahl, M. (2001). Education for Growth: Why and for Whom? *Journal of Economic Literature*, 39(4), 1101-1136. <https://doi.org/10.2139/ssrn.223589>
- Ladd, H. F. (2002). School Vouchers: A Critical View. *Journal of Economic Perspectives*, 16(4), 3-24. <https://doi.org/10.1257/089533002320950957>
- Lubienski, C. (2009). Do Quasi-markets Foster Innovation in Education?: A Comparative Perspective. OECD Education Working Papers, No. 25, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/221583463325>
- Majlesi, M. B. (1403 AH). *Bihar al-Anwar*. Beirut: Estal al-Fafa.
- McGregor, E. B. (1994). Economic Development and Public Education: Strategies and Standards. *Educational Policy*, 8(3), 252-271. <https://doi.org/10.1177/0895904894008003001>
- Mehrotra, S., & Panchamukhi, P. R. (2006). Private provision of elementary education in India: findings of a survey in eight states. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 36(4), 421-442. <https://doi.org/10.1080/03057920601024883>
- Mesbahi-Moghadam, G., Raayaei, M., & Hamtian, Mehdi. (2013). Non-material components of economic growth from the perspective of the Holy Quran. *Journal of Islamic Economic Studies*, 6(1), 61-90. [In Persian]
- Mohammadi Khyareh, M., & Rostami, N. (2020). Impact of Competitiveness on Economic Growth: Case Study of WEF Countries. *Economics Research*, 20(76), 153-185. [In Persian]
- Nahj al-Balagha.
- National Center for Thames and Pearls Studies. (2022). *Summary report of the findings of the Pearls study 2021*. Educational Research Institute. [In Persian]. <http://timssandpirls.ir/storage/2023>
- Olson, M. (1971). *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Passin, H. (1965). *Society and Education in Japan*. New York: Columbia University Press.
- Pejuyan, J. (1990). *Public Sector Economics*. Tehran: Jahad daneshgahi (Tehran University). [In Persian]
- Pourrostami, N. (2020). Economies of scale. *Encyclopedia of Economics*, 3(1), 1-3. [In Persian]
- Reich, R. (1992). *The Work of Nations: Preparing Ourselves for 21st Century Capitalism*. New York: Vintage Press.

- Sarraf, H. (2004). *Discussions in the economics of education*. Islamic Council Research Center, Machine gun number: 7115. [In Persian]
- Shahbazi, H., & Moradimokhles, H. (2019). Application of Different Scenarios of Risk-Taking and Economies of Scale in Primary Education on Human Capital Development and Economic Growth. *Economics Research*, 19(72), 205-236. [In Persian]
- Shleifer, A. (1998). State versus private ownership. *Journal of Economic Perspectives*, 12(4), 133-150. <https://doi.org/10.1257/jep.12.4.133>
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London: Strahan.
- Stiglitz, J. E., & Rosengard, J. K. (2015). *Economics of the Public Sector* (4th ed.). New York: W. W. Norton & Company.
- Tharinger, D. J., Lambert, N. M., Bricklin, P. M., Feshbach, N., Johnson, N. F., Oakland, T. D., Paster, V. S., & Sanchez, W. (1996). Education reform: Challenges for psychology and psychologists. *Professional Psychology: Research and Practice*, 27(1), 24-33.
- The Holy Quran.
- Tooley, J., & Dixon, P. (2005). *Private Education is Good for the Poor: A Study of Private Schools Serving the Poor in Low-Income Countries*. Washington, DC: Cato Institute.
- Tullock, G., Seldon, A., & Brady, G. (2002). *Government Failure: A Primer in Public Choice*. Washington, DC: Cato Institute.
- UNICEF. (1998). *Education for All? The MONEE project Regional Monitoring Report*, No. 5. Florence: UNICEF.
- Vaizey, J. (1982). *The economics of education*. (translator: Mohammad Burhan Manesh). Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Walberg, H. J. (2007). *School Choice: The Findings*. Washington, DC: Cato Institute.
- Weber, E. (1976). *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- West, E. (1997). Education vouchers in principle and practice: A survey. *World Bank Research Observer*, 12(1), 83-103.
- World Bank. (2011). *Learning for All: Investing in People's Knowledge and Skills to Promote Development*. Washington DC: World Bank.
- Yasharil, S., & Habibian-Naqibi, M. (2016). The effect of targeting subsidies on poverty and income distribution in Iran: general equilibrium modeling of labor supply. *Economic Modeling Research Quarterly*, 7(23), 159-196. [In Persian]

استناد به این مقاله: رمضانی، عباس و حاجی‌انوری، لادن. (۱۴۰۲). تحلیل راهبردی نقش اقتصادی دولت در آموزش و پرورش با تاکید بر دیدگاه اسلام. *پژوهشنامه اقتصادی*، ۲۳(۸۹)، ۲۱۹-۲۵۰.

Journal of Economic Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.